

Хандій О. О.

кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Khandii Olena

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ОЦІНКА РЕЗЕРВІВ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ЗА РАХУНОК СОЦІАЛЬНОГО І ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛІВ

Анотація. У роботі пропонується авторська методика кількісної оцінки резервів соціального та трудового потенціалів за їхніми внутрішніми складниками, такими як демографічний, здоров'я та санітарний стан населення, матеріальна забезпеченість, бідність, соціально-трудова сфера, освіта, культура, інформаційно-комунікативні послуги, соціальна згуртованість та єдність, соціальні ризики та соціальні виключення, соціальна інфраструктура. Апробація методики дала змогу визначити обсяги резервів за різні періоди та частку резервів, які були мобілізовані протягом 2017 р. За внутрішніми складниками соціального та трудового потенціалів систематизовані основні чинники формування їх резервів у забезпеченні економічного зростання. Запропонована методика забезпечує обґрунтування управлінських рішень під час вибору механізмів активізації соціальних та трудових чинників.

Ключові слова: соціальний потенціал, трудовий потенціал, економічне зростання, резерви, чинники формування резервів.

Вступ та постановка проблеми. Орієнтація країни на прискорення темпів економічного зростання увійшла в суперечність із реаліями, які характеризуються ускладненням економічної ситуації, загостренням соціально-економічних суперечностей, вичерпаністю або обмеженістю сировинних ресурсів, розбалансованістю науково-технічних, екологічних та соціальних складників економічного зростання, загостренням конфлікту між досягнутим рівнем матеріального виробництва і можливостями природного середовища тощо. Економічне зростання не завжди супроводжується якісними змінами, які зумовлені прогресивними перетвореннями як економіки, так і суспільства загалом, тому виникла потреба в оцінці можливостей економічного зростання за рахунок активізації наявних та скритих резервів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діагностика, регулювання, розвиток соціального та трудового потенціалів, визначення їхньої ролі в економічному розвитку країни є предметом дослідження у роботах Е. Лібанової, О. Новікової, В. Антонюк, О. Грішнєвої, Л. Шамілевої, Д. Богині, Л. Шаульської, В. Гриньової, М. Дороніної, Е. Воронкової та інших видатних науковців і фахівців у соціально-трудоу сфері. Широкий спектр досліджень у цій сфері дає змогу говорити про формування наукових шкіл із розвитку трудового потенціалу та соціального потенціалу в Україні. Проте питання оцінки резервів соціального та трудового потенціалів не досить висвітлені та розкриті у працях, присвячених вивченню рівня їх використання та активізації як факторів економічного зростання.

Метою даної роботи є оцінка резервів розвитку соціального та трудового потенціалів у забезпеченні економічного зростання та визначення чинників їх формування.

Результати дослідження. Ця робота є продовженням дослідження теоретико-методологічних засад оцінки соціального та трудового потенціалів як чинників економічного зростання на засадах сталого розвитку, розпочатого в попередніх працях [1; 2]. Вплив соціального компоненту на можливості економічного зростання країни в дослід-

женні пропонується здійснювати шляхом виявлення резервів розвитку соціального та трудового потенціалів з використанням інтегрального показника рівнів трудового та соціального потенціалів (*Icmn*) та урахуванням критеріїв сталого розвитку [1].

Алгоритм методу пропорційного розподілу щодо оцінки впливу як внутрішніх складників, так і їх індикаторів на зміну інтегрального показника соціального та трудового потенціалів дає можливість додатково визначити та кількісно оцінити резерви його зростання. Змістовно такі резерви можуть бути створені за рахунок нівелювання негативного впливу тих індикаторів (чинників), які виступають важелями гальмування розвитку соціального та трудового потенціалів.

Методика визначення резервів розвитку соціального та трудового потенціалів базується на таких вихідних положеннях:

- резерви формуються за рахунок нівелювання негативного впливу окремих індикаторів за кожною складовою частиною;

- визначення потенційних обсягів резервів за кожним індикатором базується на оцінках відхилень нормованих значень, які склалися в *t*-тому періоді, від їх максимальних значень для тих індикаторів, що виступають чинниками гальмування.

Визначення резервів росту інтегрального показника соціального та трудового потенціалів включає такі етапи:

1. Визначення коефіцієнта співвідношення (n_k) відносної зміни *k*-го субіндексу на зміну інтегрального показника (ΔI_k , відн., %) та абсолютних приростів (абсолютного зменшення) окремих його індикаторів за періоди, що зіставляються [3, с. 58]:

$$n_k = \frac{\Delta I_{k, \text{відн.}, \%}}{\sum_{i=1}^k (z_{it} - z_{i1})}; \quad (1)$$

2. Для тих індикаторів, які виступають гальмуючими чинниками, тобто за якими склалася негативна тенден-

ція їх зміни ($\Delta Z_{ii} < 0$), визначаються можливі резерви їх збільшення (ΔZ_{ii}) за умови досягнення ними максимальних значень, які склалися протягом періоду, що досліджується. Розрахунки проводяться за кожною k -тою складовою частиною:

$$\Delta Z'_{ii} = \sum_{i=1}^{k_i} (Z_i^{\max} - Z_{ii});$$

$$\Delta Z'_{ik} = \sum_{i=1}^{k_i} \Delta Z'_{ii} = \sum_{i=1}^{k_i} (Z_i^{\max} - Z_{ii}), \quad (2)$$

де t – період, станом на який визначаються резерви;

k_i – кількість індикаторів k -тої складової частини, за якими склалася негативна тенденція зміни i -го показника.

3. Оцінка можливих резервів збільшення інтегрального показника (в%) за рахунок нівелювання негативних тенденцій відповідних індикаторів та досягнення ними максимально можливих рівнів:

– за кожною k -тою внутрішньою складовою частиною:

$$\Delta R_{CTII} / I_k = n_k \cdot \Delta Z'_{ik}; \quad (3)$$

– загалом за всіма складниками:

$$\Delta R_{CTII} = \sum_{k=1}^n \Delta R_{CTII} / I_k, \quad (4)$$

де n – кількість внутрішніх складників інтегрального показника.

Визначені обсяги потенційних резервів розвитку соціального та трудового потенціалів за умови їх активізації можуть бути мобілізовані для забезпечення економічного зростання на засадах сталого розвитку.

Кількісна оцінка рівня розвитку трудового та соціального потенціалу з визначенням потенційних резервів та пріоритетів забезпечують обґрунтування зважених управлінських рішень під час розроблення методів та механізмів активізації соціальних та трудових чинників економічного зростання. З іншого боку, кількісна оцінка рівнів потенціалів дає можливість визначення сили та напрямів впливу на забезпечення економічного розвитку, при цьому основні принципи сталого розвитку закладені в порогових значеннях відповідних індикаторів як бази їх нормування. Основна математико-статистична методологія для визначення та кількісної оцінки впливу соціальних та трудових чинників базується на використанні емпіричних та теоретичних коефіцієнтів еластичності, алгоритму кореляційно-регресійного аналізу та інших економетричних інструментах оцінки взаємозв'язків.

За вихідними гіпотезами та розробленою методикою оцінки обсягів резервів росту інтегрального показника соціального та трудового потенціалів загальні обсяги резервів визначаються для тих показників, які виступають гальмуючими чинниками їхнього розвитку та мають негативну тенденцію за 2007–2017 рр. У такому контексті резерви визначаються як компенсація втрат ресурсів за кожним чинником формування та розвитку соціального та трудового потенціалу, які можуть бути активізовані в забезпеченні економічного зростання. На цьому етапі дослідження йдеться лише про нівелювання негативного впливу чинників на розвиток потенціалів, за рахунок чого і формуються відповідні резерви.

За кожним індикатором розраховуються обсяги резервів (ΔZ_{ii}) як відхилення максимального нормованого значення, яке досягнуто за період дослідження, від нормованого значення показника за 2017-й або за рік, станом на який розраховуються обсяги резервів. Їх сума за кожною складовою частиною зважується на коефіцієнт внеску відповідної складової частини в загальний приріст інтегрального показника, загальний обсяг резерву зростання рівня соціального та трудового потенціалу розрахову-

ється як загальна сума резервів, які сформовані за кожною складовою частиною (табл. 1).

За рахунок нівелювання негативного впливу чинників, що гальмують розвиток соціального та трудового потенціалів протягом 2007–2017 рр., загальні обсяги резерву за оцінкою можуть становити 53,8% приросту *Ictnn*, при цьому найвагоміші резерви зосереджені за підсистемою «Освіта, культура, інформаційно-комунікативні послуги», – їхня частка в загальному обсязі резервів становить 19,3%, друге місце за часткою резервів посідає соціальна інфраструктура (15,2%), третє – соціальна згуртованість та єдність (12,6%). Необхідно звернути увагу, що більше половини загальних обсягів резервів сформувалися безпосередньо за 2014–2017 рр., при цьому розподіл обсягів за складовими частинами залишається практично незмінним.

Як видно за наведеними розрахунками, найбільші обсяги резервів склалися в структурі тих складових частин соціального та трудового потенціалів, за якими мали місце найбільш вагомі чинники стримування можливостей формування та розвитку соціального та трудового потенціалів. Розроблена методика визначення обсягів можливих резервів збільшення рівня соціального та трудового потенціалів дає можливість також за рахунок їх зіставлення за окремі періоди додатково визначити обсяги мобілізації протягом 2017 р.

Загалом за всіма складниками близько 79,4% всіх резервів, які склалися протягом 2007–2017 рр., були мобілізовані протягом 2017 р. Найбільші позитивні зрушення склалися за тією складовою частиною формування та розвитку соціального та трудового потенціалів, у складі якої найбільшою мірою були зосереджені чинники гальмування. Близько 95,4% із загального обсягу резервів за складником «Освіта, культура, інформаційно-комунікативні послуги», за складником «Соціальна інфраструктура» – 92,2% були мобілізовані протягом 2017 р. на забезпечення зростання рівнів соціального та трудового потенціалів. Досить високий рівень мобілізації резервів склався за складниками, які визначають здоров'я та санітарний стан населення (90,4%), зайнятість (82,4%), соціальну згуртованість та єдність (76,5%). Одночасно викликає занепокоєння досить низький рівень мобілізації за рахунок нівелювання негативного впливу чинників гальмування за складником «Соціально-трудова відносини» і «Соціальні ризики та соціальне виключення» (69,1%). Внутрішня структура кожного субіндексу дає можливість деталізувати безпосередньо чинники, які найбільшою мірою визначають резерви зростання рівнів соціального та трудового потенціалів за умови їх мобілізації та активізації (табл. 2).

Наведена в табл. 2 систематизація чинників, за рахунок нівелювання яких формуються резерви зростання рівнів соціального та трудового потенціалів, дає можливість досить чітко визначити умови та механізми їх мобілізації та напрями активізації в забезпеченні економічного зростання.

Наприклад, за демографічною складовою частиною йдеться про забезпечення умов для простого відтворення загальної чисельності населення, зменшення відтоку населення, що, як наслідок, супроводжується і зміною вікової структури, падінням рівня постаріння населення.

За підсистемою «Здоров'я та санітарний стан населення» основні резерви зосереджені за двома складовими частинами. З одного боку – це зниження рівня інвалідності як серед усього населення, так і серед дітей. З іншого – за рахунок зростання параметрів відтворення як загальної чисельності, так і більш прогресивної вікової структури забезпечується збільшення обсягів життєвого та трудового потенціалів. За підсистемою «Матеріальна забез-

Резерви зростання рівня соціального та трудового потенціалів за окремими внутрішніми складниками

№	Внутрішні складники	Обсяги резервів, які склалися за періоди								Частка резервів, які були мобілізовані протягом 2017 р., %
		2007/2017 рр.		2007–2013 рр.		2014–2017 рр.		2016–2017 рр.		
		$\Delta R_{стп} / I_k$ %	Питома вага складника в загальному обсязі резервів, %	$\Delta R_{стп} / I_k$ %	Питома вага складника в загальному обсязі резервів, %	$\Delta R_{стп} / I_k$ %	Питома вага складника в загальному обсязі резервів, %	$\Delta R_{стп} / I_k$ %	Питома вага складника в загальному обсязі резервів, %	
1.	Демографічний	3,8	7,1	0,66	2,5	3,88	12,7	0,944	8,5	75,2
2.	Здоров'я, санітарний стан населення	4,5	8,4	0,885	3,3	2,0	6,5	0,43	4,0	90,4
3.	Матеріальна забезпеченість	5,7	10,6	1,89	7,2	3,9	12,7	2,03	18,4	64,4
4.	Соціально-трудова сфера, в т.ч.:									
4.1	– зайнятість, ринок праці	5,4	10,1	4,95	18,8	2,1	6,9	0,95	8,6	82,4
4.2	– соціально-трудові відносини	4,8	8,9	2,1	8,0	3,7	12,2	2,7	24,3	43,7
5.	Освіта, культура та інформаційно-комунікативні послуги	10,4	19,3	4,5	17,1	5,4	17,6	0,48	4,3	95,4
6.	Соціальна згуртованість та єдність	6,8	12,6	5,2	19,8	3,1	10,1	1,6	14,4	76,5
7.	Соціальні ризики та соціальне виключення	4,2	7,8	2,86	10,9	1,88	6,1	1,3	11,7	69,1
8.	Соціальна інфраструктура	8,2	15,2	3,26	12,4	4,66	15,2	0,64	5,8	92,2
	Усього ($\Delta R_{стп}$, %)	53,8	100,0	26,3	100,	30,62	100	11,1	100	79,4
	З них суб'єктивна складова частина	6,414	11,9	6,4	24,7	3,1	10,1	1,6	14,4	75,1

печеність» основні резерви нині пов'язані з раціоналізацією структури витрат домогосподарств, які би створили умови для формування середнього класу в країні, підвищення підприємницької активності та самозайнятості, забезпечили можливості зростання рівня накопичення як чинника створення людського капіталу. Залишаються також і проблеми, які пов'язані з високим рівнем бідності, особливо за критеріями депривації.

У соціально-трудої сфері також можливо агрегувати всі чинники формування резерву в дві групи. Перша пов'язана із забезпеченням якості робочої сили – підготовка якісної робочої сили безпосередньо на підприємствах, робочому місці, збільшення рівня освіти працюючих, що супроводжується і зростанням ефективності використання робочої сили. Одночасно в структурі другої групи знаходяться ті чинники, які пов'язані з умовами формування прекаріїв на ринку праці, – неповна зайнятість, зайнятість у неформальному секторі та тіньова зайнятість. До цієї ж групи можна віднести і чинники, які пов'язані із забезпеченням росту зайнятості на малих підприємствах та фізичних осіб-підприємців. Наведені основні чинники формування резервів в складнику «Соціально-трудої відносини» корелюють із тими, які визначені в підсистемі «Освіта, культура та інформаційно-комунікативні послуги». Йдеться про створення можливостей для зростання рівнів освіти за всіма видами освітніх закладів, забезпечення підготовки спеціалістів

вищої кваліфікації, в тому числі і наукових кадрів. Забезпечення можливостей для населення та особливо дитячого контингенту супроводжується підвищенням здоров'я та тривалості життя, зменшенням втрат життєвого та трудового потенціалу.

За підсистемою «Соціальна згуртованість та єдність» основні резерви росту інтегрального показника розвитку соціального та трудового потенціалів пов'язані із забезпеченням політичної свободи, формуванням серед населення політичної та громадянської активності, зниженням міграційних настроїв щодо виїзду з країни. За складником «Соціальні ризики та соціальне виключення» формування резервів можливе за рахунок підвищення рівня пенсійного забезпечення та зменшення рівня злочинності. Резерви, які можуть бути мобілізовані за підсистемою «Соціальна інфраструктура», зосереджені найбільшою мірою в забезпеченні населення середнім медичним персоналом, лікарняними ліжками, зростанні кількості вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації та розвитку пасажирського транспорту.

За підсистемою «Соціально-трудої відносини» основні чинники, за якими формуються резерви розвитку трудового потенціалу, визначаються підвищенням якості робочої сили, що безпосередньо пов'язано з освітою. Насамперед це забезпечення зростання частки працівників, які підвищили свою кваліфікацію та навчені новим професіям, збільшення чисельності учнів та студентів за всіма навчальними закладами та, відповідно, забезпе-

**Основні чинники формування резерву соціального та трудового потенціалів
у забезпеченні економічного зростання**

Внутрішній складник	Чинники формування резерву збільшення соціального та трудового потенціалів
1. Демографічна	– постаріння населення; – параметри відтворення загальної чисельності та статеві-вікової структури; – відтік населення з країни
2. Здоров'я, санітарний стан	– інвалідність серед дітей в віці до 17 років та серед всього населення; – життєвий потенціал; – трудовий потенціал; – дорожній травматизм
3. Матеріальна забезпеченість	– розшарування населення за рівнем середньодушових грошових доходів; – бідність населення за критерієм депривації; – умови для формування підприємницької діяльності та самозайнятості; – раціональна структура сукупних витрат домогосподарств; – умови для забезпечення можливостей накопичення в структурі сукупних витрат домогосподарств
4. Соціально-трудова сфера	– навантаження на одне робоче місце професіоналів, фахівців та технічних спеціалістів; – зайнятість на малих підприємствах та фізичні особи-підприємці; – зайнятість в неформальному секторі економіки; – зростання прекаріату; – умови для підвищення якості робочої сили; – зростання ефективності використання робочої сили – тяжкість виробничого травматизму
5. Освіта, культура та інформаційно-комунікативні послуги	– рівень освіти у професійно-технічних навчальних закладах, у ВНЗ I–II та III–IV рівнів акредитації; – скорочення обсягів та зниження рівнів підготовки спеціалістів вищої кваліфікації та наукових кадрів; – активність відвідування культурних закладів; – зайнятість спортом, в тому числі і серед дітей віком до 17-ти років
6. Соціальна згуртованість і єдність	– рівень соціального самопочуття в суспільстві; – рівень довіри в суспільстві в цілому, в тому числі до всіх гілок влади; – посилення апатії та зниження громадянської активності; – дестабілізація населення в правовому полі; – міграційні настрої
7. Соціальні ризики та соціальне виключення	– рівень злочинності в країні, в тому числі і серед неповнолітніх; – зменшення видатків на соціальний захист в структурі видатків Зведеного бюджету та по відношенню до ВВП; – співвідношення середнього розміру пенсій до прожиткового мінімуму та середньої заробітної плати
8. Соціальна інфраструктура	– освітня інфраструктура; – забезпеченість медичними кадрами та лікарняними ліжками; – падіння обсягів пасажироперевезень

чення росту рівня фінансування освітніх послуг за всіма джерелами. Зниження рівня зайнятості в неформальному секторі, неповна зайнятість супроводжуються падінням рівня прекаріації в сфері зайнятості та формують умови розвитку трудового потенціалу.

У структурі створення можливостей для реалізації резервів збільшення соціального потенціалу пов'язано з поліпшенням соціально-економічної ситуації, що може супроводжуватися зниженням дестабілізаційного протестного потенціалу та міграційних настроїв. Забезпечення стабільності законодавчого поля та розширення політичних прав і свобод населення також виступають суттєвим резервом розвитку та реалізації соціального потенціалу як суспільства загалом, так і окремої людини. За складником «Соціальні ризики, соціальне виключення» основні резерви можуть бути мобілізовані внаслідок поліпшення пенсійного забезпечення, особливо за критеріями відношення середніх розмірів пенсій до прожиткового мінімуму та середньої заробітної плати. Якщо аналізувати резерви росту соціального та трудового потенціалу за підсистемою «Соціальна інфраструктура», то основні чинники пов'язані з результатами медичної та освітньої реформи, які зорієнтовані насамперед на підвищення якості надання медичних та освітніх послуг.

Висновки. За розробленою методикою визначені та оцінені обсяги резервів можливого зростання рівнів соціального та трудового потенціалів за показниками, які виступають гальмуючими чинниками такого зростання. Резерви визначено як можливі обсяги компенсації (нівелювання) втрат ресурсів за кожним чинником формування і розвитку соціального та трудового потенціалів, які можуть бути мобілізовані в забезпеченні економічного зростання. За умови мобілізації резервів зростання рівня соціального та трудового потенціалів внаслідок лише нівелювання негативного впливу чинників його зміни загальний його рівень залишається досить помірним, тому активізація чинників розвитку соціального та трудового потенціалів повинна бути зосереджена за трьома напрямками: нівелювання негативного впливу чинників, які гальмують розвиток соціального та трудового потенціалів; забезпечення подальшого розвитку тих чинників, які протягом усього періоду є факторами зростання потенціалів; зменшення негативних наслідків, які виникли внаслідок подій 2014–2017 рр. Подальші дослідження будуть присвячені розробленню системи заходів, спрямованих на використання виявлених резервів розвитку соціального та трудового потенціалів.

Список використаних джерел:

1. Шамілева Л.Л., Хандій О.О. Резерви розвитку соціального та трудового потенціалу України. *Економіка України*. 2019. № 4. С. 58–71.
2. Хандій О.О., Шамілева Л.Л. Забезпечення економічного зростання на засадах сталого розвитку: державне регулювання соціально-трудовими чинниками. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки*. Випуск 14 / за ред. Ящишиної І.В. Кам'янець-Подільський : Аксиома, 2019. С. 143–148.
3. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. 4-е изд., перераб. и доп. Минск : ООО «Новое знание», 2000. 536 с.

References:

1. Shamileva L.L., Khandii O.O. (2019). Rezervy rozvytku sotsialnoho ta trudovoho potentsialu Ukrainy [Reserves of development of social and labor potential of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no 4, pp. 58–71. (in Ukrainian)
2. Khandii O.O., Shamileva L.L. (2019). Zabezpechennia ekonomichnoho zrostantia na zasadakh staloho rozvytku: derzhavne rehuliuвання sotsialno-trudovymy chynnykamy [Ensuring economic growth on the basis of sustainable development: state regulation of social and labor factors]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Ekonomichni nauky*. Vypusk 14 / za red. Yashchysynoi I.V. Kamianets-Podilskiy : Aksioma. (in Ukrainian)
3. Savitskaya G.V. (2000). Analiz hozyaystvennoy deyatelnosti predpriyatiya [Analysis of the economic activity of the enterprise]. 4-e izd., pererab. i dop. Minsk : ООО «Novoe znanie». (in Russian)

ОЦЕНКА РЕЗЕРВОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА
ЗА СЧЕТ СОЦИАЛЬНОГО И ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛОВ

Аннотация. В работе предлагается авторская методика количественной оценки резервов социального и трудового потенциалов по их внутренним составляющим, таким как демографическая, здоровье и санитарное состояние населения, материальная обеспеченность, бедность, социально-трудовая сфера, образование, культура, информационно-коммуникативные услуги, социальная сплоченность и единство, социальные риски и социальные исключения, социальная инфраструктура. Апробация методики позволила определить объемы резервов социального и трудового потенциалов за разные периоды и долю резервов, которая была мобилизована в течение 2017 года. По внутренним составляющим социального и трудового потенциалов систематизированы основные факторы формирования резервов для обеспечения экономического роста. Предложенная методика позволяет обосновывать управленческие решения при выборе механизмов активизации социальных и трудовых факторов.

Ключевые слова: социальный потенциал, трудовой потенциал, экономический рост, резервы, факторы формирования резервов.

ASSESSMENT OF RESERVES OF ECONOMIC GROWTH
AT THE EXPENSE OF SOCIAL AND LABOR POTENTIALS

Summary. Social and labor potentials are a social component of sustainable development. The economic, social and environmental components of sustainable development are interconnected and interdependent. The opportunities for economic growth depend on opportunities for development and activation of social and labor potential. The estimation of the possibilities of economic growth at the expense of the social component is an actual task of the present, the solution of which will also allow to determine the methods and directions of activating social and labor potential. The purpose of the article is to assess the reserves of the development of social and labor potential in ensuring economic growth and determining the factors for their formation. Author's technique of quantitative estimation of reserves of social and labor potential by their internal components: demographic, health and sanitary conditions of the population, material security, poverty, social and labor sphere, education, culture, information and communication services, social cohesion and unity, social risks and social exclusion, social infrastructure is proposed in the article. Approbation of the methodology allowed to determine the amount of reserves for different periods, and the share of reserves that were mobilized during 2017. For 2007–2017, the largest reserves were based on such internal components as "Education, Culture, Information and Communication Services", "Social Infrastructure", "Social Cohesion and Unity". The mobilization of reserves for the growth of social and labor potential in 2017 was largely due to the factors of the subsystem "Education, Culture", "Social Infrastructure" and "Health and sanitary condition of the population". During 2017, the factors of the subsystem "Social-Labor Relations" level of mobilization of reserves amounted to less than half of their volume. In general, according to all the components of the last year, the level of mobilization of reserves due to the leveling of the negative impact of individual factors is 75.1%. According to the internal components of social and labor potentials, the main factors of the formation of reserves for economic growth are systematized. The proposed method allows substantiating managerial decisions when choosing mechanisms for activating social and labor factors.

Key words: social potential, labor potential, economic growth, reserves, factors of formation of reserves.